

**16. Yüzyılda Orta ve Güney Amerika'daki Misyoner Faaliyetleri ve
Kıta Yerlileri Üzerindeki Etkileri**Missionary Activities in the 16th Century in Central and Southern America and
Their Effects on Natives

Pınar TÜRKECAN*

Özet

İspanya, Cenevizli denizci Christoph Columbus'un 1492'de Amerika kıtasını "keşfinin" ardından, kıtaya yönelik sömürgeci bir yayılma başlatmış, 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar süregelen fetihler, Orta Amerika'nın tamamını ve Güney Amerika'nın büyük bir bölümünü İspanyol egemenliği altına sokmuştur. İspanya'yı "Yeni Dünya"¹ da yayılmacı bir politika izlemeye yönelten nedenler siyasî ve ekonomik olduğu kadar dinî niteliklidir. Şöyle ki, Katolik Hıristiyanlığın yeni keşfedilen toprakların binlerce yıllık yerleşimcilerine dayatılması, İspanyol Kraliyeti'nin başlıca amaçlarından biri olmuş, Roma Katolik Kilisesi tarafından İspanyol Kraliyeti'nin sorumluluğuna bırakılan bu misyon, Yeni Dünya'daki İspanyol fetihlerini meşrulaştırması bakımından özellikle önemsenmiştir. Bu amaçla yürütülen misyonerlik faaliyetleri, Orta ve Güney Amerika'nın "ruhanî" açıdan fethedilmesine yol açtığı gibi, bölgede İspanyol kültürüne ait unsurların yerleşmesine de ön ayak olmuştur. Bu çalışma ile amaçlanan, 16. yüzyılda Orta ve Güney Amerika'daki misyonerlik faaliyetlerinin Amerikalı yerliler üzerindeki etkileriyle birlikte incelenmesi ve sonuçlarının ortaya konulmasıdır.

Anahtar Sözcükler : İspanyol sömürgeciliği, İspanyol Kilisesi, Hıristiyanlaştırma, misyon

Abstract

Following the "discovery" of America in 1492 by the Genoese sailor Christopher Columbus, Spain started a colonial invasion all through the continent. Up to the second half of the 16th century, the great part of Southern and the hole Central America were conquered by Spain. The reasons leading Spain towards this colonial policy were not only economic or political but also religious. Christianizing the native Americans was one of the most basic aims of Catholic Spain assisted by the Roman Catholic Church as legitimated the conquest of the New World. The missionary efforts ended with the transmission of Catholicism and the Spanish culture. The aim of this article is to examine the missionary efforts that took place in Central and Southern America in the 16th century with the effects on Native Americans.

Key Words: Spanish colonization, Spanish Church, Christianization, mission

* Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, pturkecan@hotmail.com

¹ Bu kavram, 1507'den beri coğrafyacı Martin Waldseemüller'in önerisi üzerine yerleşmiştir.

Giriş

16. yüzyılı İspanya'nın "altın çağı" olarak nitelendirmek mümkündür. Aragon Kralı *Fernando* (1452-1516) ve Kastilya Kraliçesi *Isabel* (1451-1504)'in ortak yönetimlerinde, siyasal açıdan bir birlik oluşturan, İberik Yarımadası'ndaki son Müslüman toprağı Granada'nın fethiyle de Katolik inancı çerçevesinde dinî birliğe kavuşan İspanya², 15. yüzyılın sonlarından itibaren dışarı taşmak için gerekli olan iç yapılanmayı tamamlamış ve denizaşırı topraklarda sömürgeci faaliyetlere başlamıştır.

İspanya'nın Yeni Dünya'daki fetihlerinin amacı, siyasî ve ekonomik çıkar elde etmek kadar, Hıristiyanlığın daha geniş alanlara yayılmasıdır. Bu isteğı yalnızca, Katolisizmi kuvvetle savunan İspanyol Krallarının saf dinî arzularıyla açıklamak yeterli değildir. Esasen Amerika'nın keşfinin hemen ardından, Roma Katolik Kilisesinin yayınlamış olduğı bildiriler³, Amerikalı yerlilerin Hıristiyanlaştırılması gibi önemli bir görevi İspanyol Krallarının sorumluluğuna bıraktığı gibi, yeni keşfedilen topraklardaki İspanyol hâkimiyetini de onaylamaktadır. Bu durum, Yeni Dünya'daki İspanyol egemenliğinin meşru bir temel bulması anlamına gelmekte ve İspanyol Kralları'nın Hıristiyanlığın yayılması konusuna verdikleri önemi açıklamaktadır.

İspanya'nın Yeni Dünya'ya yönelik dinî amaçlarının gerçekleştirilmesinde Tarikat mensubu rahiplerin birinci derecede rol oynadıklarını ve yalnız Katolik öğretisinin ihracında değil, Avrupa Medeniyetine ait kimi unsurların bu uzak topraklara taşınması konusunda da aktif faaliyet gösterdiklerini görmekteyiz.

² Ortaçağ boyunca Kastilya, Aragon, Leon, Navarra, Katalonya ve Valencia gibi bir dizi Hıristiyan krallık tarafından bölünmüş olan İspanyol toprakları, 1469'da Kastilya Kraliçesi Isabel ve Aragon Kralı Fernando'nun temelde siyasal nedenlere dayanan evlilikleriyle, yönetsel açıdan bir birliğe kavuşmuştur. Fernando ve Isabel, aristokrasi ve Kilisenin gücünü kontrolleri altına alarak, Kraliyet yasaları ve kurumlarına saygının esas olduğı merkezî, bürokratik bir yönetim oluşturmuşlardır. Bkz. (Ramsey, 1973, s. 156-177).

³ Bahsi geçen Papalık Bildirileri, 4 Mayıs 1493 tarihli Inter Caetera ve 28 Temmuz 1508 tarihli Patronato Real'dir.

Yeni Dünya’da, fethin erken dönemlerinden itibaren Fransisken⁴, Dominiken⁵, Mersedaryos⁶ ve Ogüsten⁷ Tarikatlarının faaliyet gösterdikleri, onları takiben 17. yüzyılda Cizvit Tarikatı’nın misyonerlik faaliyetlerine giriştiği bilinmektedir (Goodman, 1972, s. 87). Adı geçen tarikatların, yapısal olarak birbirlerinden farklılıkları olmakla birlikte, hepsinin temel aldıkları nokta, Roma Katolik öğretisi olmuştur. İspanyol Amerikasında ortak bir amaç doğrultusunda hareket eden tarikatlar, yerliler arasında Katolisizmin yayılması için Esasen fethi takip eden on beş yıl boyunca dört milyondan fazla yerlinin misyoner rahipler tarafından Hıristiyan yapıldığı düşünüldüğünde, misyonerlik faaliyetlerinin Amerika’nın “ruhanî fethi” açısından taşıdığı önem netlik kazanmaktadır. Öyle ki, yalnızca Fransisken Tarikatının, 1524 yılından itibaren bir milyondan fazla yerliyi Hıristiyan yaptığı bilinmektedir. Daha şaşırtıcı olan, 14.000 yerlinin bir gün içinde Hıristiyan yapılmış olmasıdır (Haring, 1985, s. 173).

Peki bu sistem nasıl işlemiş, yerliler nasıl Hıristiyanlaştırılmıştır?

Misyonerlik Faaliyetleri

Katolisizmin Yerleştirilmesi Amacıyla Kullanılan Teknikler

Yerlileri Katolik Hıristiyanlar yapma amacını taşıyan misyonerler, doğaldır ki bu amaçlarını bir sistem dâhilinde gerçekleştirmişlerdir. Bu noktada, ister Cizvit, ister Dominiken, ister Fransisken Tarikatına bağlı olsun, tüm misyonerlerin belli başlı üç yöntem kullanmış olduklarını görmekteyiz:

- I. Vaaz ve eğitim yoluyla ikna
- II. Uygulamalar yoluyla benimsetme
- III. Zorlayıcı tedbirler

⁴ 13. yüzyılda Assisi’li Franciscus tarafından bir dilenci tarikatı (Dilenci Tarikatları, şahsî veya toplu mülk sahipliğini reddetmekte; temel ihtiyaçlarını, dinî hizmetler karşılığında inançlılardan aldıkları yardımlarla karşılamaktadırlar) olarak kurulan tarikat, 1210 yılında Papa III. Innocentius tarafından onaylanarak resmî olarak faaliyetlerine başlamıştır. Bkz. Franciscan. Erişim: 12.04.2006, <http://en.wikipedia.org/wiki/Franciscan>

⁵ 1215 yılında Aziz Dominicus tarafından “İncil’i vazetmek” amacıyla kurulan ve Fransiskenler gibi bir dilenci tarikatı olan Dominikenler, 1216’da Papa III. Honorius tarafından resmi olarak onaylanarak faaliyetlerine başlamıştır. Bkz. Dominican Order. Erişim: 12.04.2006, http://en.wikipedia.org/wiki/Dominican_Order

⁶ San Pedro Nolasco tarafından 10 Ağustos 1218’de Barselona’da kurulan tarikat, Ortaçağ’da İberik Yarımadası’ndaki Hıristiyan-Müslüman savaşları sırasında esir düşen Hıristiyanları kurtarmak amacıyla oluşturulmuş; bu yönüyle Fransisken ve Dominikenler’den farklı olarak, askeri bir yapı arz etmiştir. Bkz. Order of the Blessed Virgin Mary of Mercy. Erişim: 12.04.2006, <http://www.orderofmercy.org/>

⁷ İlkçağ Hıristiyanlığı’nın en büyük düşünürü sayılan Aziz Augustinus’un (354-430) dinsel yaşama ilişkin yönergelerini temel alarak onun ölümünden (M.S. 430) sonra kurulmuş Katolik Kilisesi’ne bağlı tarikatlar ve cemaatler, 1243 yılında Papa IV. Innocentius tarafından tek bir tarikat altında toplanmıştır. 13. yy.’in ikinci yarısından itibaren kentlerde etkin misyonerlik çalışmalarına başlayan tarikat, Avrupa’nın her yanında hızla yayılmış, tarikat üyeleri, üniversitelerde ve kiliselerde önemli görevler üstlenmişlerdir. Bkz. Augustinians. Erişim: 16.04.2006, <http://en.wikipedia.org/wiki/Augustinian>

Bununla birlikte, yöntemlerin etkili şekilde uygulanabilmesi, öncelikle, misyonerlerin neye karşı mücadele ettiklerini bilmelerini gerektirmiştir. Bu amaçla yerlilerin tarihini, dil, din ve geleneklerini öğrenen misyoner rahiplerin, tanrıların adları, özellikleri ve tanrılara yapılan ayinler hakkında bilgi topladıklarını görmekteyiz. Kuşkusuz bu araştırma faaliyetleri ile amaçlanan, Katolisizmi ihraç etme amacındaki misyonerlerin yerliler karşısındaki konumunun güçlendirilmesidir. Yerlilerin zayıf ve güçlü yanlarının öğrenilmesi ile yeni din konusunda ikna edilmelerinin kolaylaşacağı düşünülmüş, bu amaçla, yerli kültürleri hakkında yapılan incelemelere özellikle önem verilmiştir. Bu noktada misyonerlerin, İspanyol Kraliyeti tarafından da desteklendiklerini görmekteyiz. Esasen Haziran 1573 tarihli Kraliyet bildirisinde, yerliler hakkında yapılacak incelemelerin gerekliliği üzerinde durulmaktadır:

Dini yöneticiler, [yerlileri] batıl inançlardan ve boş şeylerden kurtarmak ve onlara inancımızı öğretebilmek için yerlilerin eski zamanlardan beri taptıkları tanrı idoları, onlara sundukları kurbanlar ve diğer şeyler hakkında bilgi sahibi olmalıdırlar (Aktaran: Megged, 1996), s. 110).

Yerli yaşamlarının araştırılmasındaki amaç, Yeni Dünya'da Katolisizmin etkin şekilde yayılımının sağlanması olmakla birlikte; edebi, arkeolojik ve etnolojik alanda yapılan araştırmalar, Amerika Uygarlıklarıyla ilgili ciddi bir bilgi birikiminin oluşmasını beraberinde getirmiştir.

Fransisken misyonerlerinden *Bernardino de Sahagún*'un Aztek dilinde kaleme almış olduğu ve 1569 yılında tamamladığı 12 ciltlik ansiklopedik çalışması, Aztek tarihi, dini ve gelenekleri konusunda kapsamlı bilgiler içermektedir (Jones, 2003, s. 13). Eser, 1829 yılında Meksika'da, *Historia General de las cosas de Nueva España (Yeni İspanya'daki Meselelerin Genel Tarihi)* ismiyle üç cilt halinde basılmıştır⁸ Cizvit misyonerlerinden *Bernabé Cobo*'nun 1653'te tamamladığı *Historia General de las Indias* adlı eseri, yalnızca tarihi olayları içermesi açısından değil, Ant bölgesinin coğrafî ve kültürel yapısını ortaya koyması açısından da önde gelen bilimsel çalışmalardandır⁹.

Colombus'un ikinci seyahati sırasında kendisine eşlik ederek yerlileri inceleyen ve yaşam biçimleri hakkında bilgi veren Dominiken rahip *Ramon Pané* ise, Amerikan antropoloji çalışmalarının öncüsü olmuş; 26 bölümden oluşan antropolojik çalışmasında, yerlilerin dinî inançları hakkında kapsamlı bilgiler ortaya koymuştur. *Pané*'nin, yerli dilini öğrenen ilk Avrupalı olduğu da bilinmektedir.

Misyonerlerin yerli dilleri üzerine yapmış olduğu çalışmalar oldukça ilgi çekicidir. Öyle ki, Meksika'nın Yucatan Bölgesi'nin ikinci piskoposu olan *Diego de Landa*'nın Mayalar üzerine kapsamlı çalışmaları, *Relacion de las Cosas de Yucatan* adlı eserinde yer almış, eser, Maya dili ve kültürü konusundaki bilinmezliğe açıklık getirmiştir¹⁰.

⁸ Bernardino de Sahagún. Erişim: 10.02.2006, <http://www.newadvent.org/cathen/13325a.htm>

⁹ Bernabé Cobo. Erişim: 10.02.2006, <http://www.newadvent.org/cathen/04074b.htm>

¹⁰ Diego de Landa. Erişim: 10.02.2006, http://en.wikipedia.org/wiki/Diego_de_Landa

Daha önce değinmiş olduğumuz Fransisken misyoner *Bernardino de Sahagún*'un Aztek dilinde kaleme almış olduğu 12 ciltlik eseri *Historia General de Las Cosas de Nueva España*, Aztekler'in tarihi ve dini yanında, Aztek dilinin gramer yapısına dair bilgiler içermektedir. Dominiken rahiplerinden *St. Thomas* ise, yerli Peru dili *Quechua*'yı derleyerek, bu dilin ilk gramerini ortaya çıkarmıştır.

Yerli dillerini kitaplar yerine bizzat yerlilerle iletişim kurarak öğrenmeyi tercih eden misyonerler, onların arasına karışarak kendi aralarında yaptıkları konuşmalara katılmış, yerlilerle birlikte oyunlar oynamışlardır. Deneyimlerini “çocukların arasında yeniden çocuk olmak” olarak tanımlayan misyonerler, bu sayede kısa zamanda yerli dillerini öğrendikleri gibi, Amerikalılarla sıcak ilişkiler kurmayı da başarmışlardır (Crow, 1971, s. 289).

Yerli dilleri öğreniminin özellikle Cizvit misyonerleri arasında yaygın olduğunu görmekteyiz. Cizvitler, İspanyolca ve Latince eğitimi verdikleri yerlileri tercüman olarak kullanmakla birlikte, bölgelerindeki *Chihuahua* ve *Sonora* dillerini öğrenip, yerlilerle daha etkili bir iletişim kurabilmişlerdir. Yerli dillerini öğrenme konusunda Cizvitler kadar istekli olmayan Fransiskenler ise genellikle, yeni kurmuş oldukları misyonlara, daha önceden Hıristiyanlaştırıp İspanyolca öğrettikleri yerli ailelerini getirmiş, yeni bölgenin sakinleriyle, misyondaki imar ve iskân faaliyetlerinde de görev alan bu tercümanlar aracılığıyla anlaşmışlardır. Nitekim özellikle 1700'lerden itibaren, Fransisken Tarikatında yerli dillerinin mümkün olduğunca çabuk ortadan kaldırılması yönünde bir politika benimsendiğini görmekteyiz (Spicer, 1962, s. 327). Bu politikanın, İspanyolca'nın yerliler arasındaki kullanımını arttırmak amacıyla uygulandığı açıktır. Esasen 17. yüzyıla gelindiğinde, Fransisken misyonlarının yoğun faaliyet gösterdikleri bir bölge olan Kuzey Meksika'da, yerli dillerinden biri olan *Nahuatl* (Meksika) dilinin büyük bir yayılım alanı bulunduğu, *Concho*, *Salinero*, *Acoclame* ve *Cocoyome* gibi farklı diller konuşan yerliler için ortak konuşma dili haline geldiği bilinmektedir (Griffen, 1969, s. 133-136) ki bu durum, İspanyol kültürünün Yeni Dünya'da yayılması için uğraş veren tarikat üyelerince tehlikeli görülmesi olmalıdır.

Bununla beraber eklemek gerekir ki, İspanyolca'nın yerliler arasındaki yaygınlığının artırılması, İspanyol Kraliyeti'nin benimsediği bir politika olarak, yalnız Fransiskenlerin değil, diğer tarikatların da belli başlı amaçlarından biri olmuş, dil birliğinin, Yeni Dünya'daki İspanyol egemenliğini kuvvetlendireceği düşünülmüştür (Megged, 1996, s. 65). Esasen bu görüşün temellerini, İspanyol yazar ve bilim adamı *Antonio de Nebrija*'da bulmak mümkündür. 1492'de yayınlanan ve İspanyolca dilbilgisi kurallarını içeren ilk gramer kitabı *Gramática Castellana*'nın yazarı olan *Nebrija*, kitabının giriş kısmında dilin, “halkların kimliğini oluşturan ve onları birlik haline getiren en etkili unsur” olduğunu vurgulamakta, dili, “imparatorluğa eşlik eden en etkili silah” olarak nitelendirmektedir¹¹.

¹¹ Prólogo a la gramática de la lengua castellana. Erişim: 10.02.2006, <http://www.ensayistas.org/antologia/XV/nebrija/>

Yerli dillerini öğrenen ve yerlilerin yaşamları hakkında geniş bilgi edinen misyoner rahiplerin, bunu takiben sözü edilen yöntemleri uygulamaya koyduklarını görmekteyiz. Bunlardan biri olan “vaaz ve eğitim yoluyla ikna”, yerlileri çok tanrılı inançlarından Hıristiyanlığa döndürmek amacıyla hareket eden misyonerler için çoğunlukla başvuru olan bir yöntem olmuş, vaaz ve eğitim yoluyla, yerlilerin Hıristiyanlığı kabul etmesi ve Avrupalı yaşam tarzını benimsemesi amaçlanmıştır. Özellikle eğitim, din adamları tarafından “medeniyetsiz küçük çocuklar” olarak değerlendirilen yerlilerin Hıristiyanlık konusunda ikna edilmesi ve Avrupa Medeniyeti içine alınması için misyonerlerin önem verdikleri bir alan olmuştur.

1680’de Meksika’ya gelişinin ardından yirmi beş sene İspanyol sınırının kuzey bölgelerinde Cizvit misyoneri olarak faaliyet gösteren *Eusebio Kino*’nun anılarında, yerlilerin eğitim yoluyla iknasına dair ipuçlarına rastlamaktayız. *Kino*’nun 1692’de Bac’a yaptığı bir ziyaret sırasında bölge yerlileriyle yaptığı saatler süren konuşma, Cizvitlerin genel eğitim ve vaaz metotlarını göstermesi açısından önemlidir:

Dünya haritası üzerinde onlara, karaları, nehirleri ve denizleri gösterdim. Harita üzerinde İspanyolların ve kutsal inancın deniz yoluyla nasıl ilerlediğini gösterdim. İsterlerse, [anlattıklarımı] gidip görebileceklerini ve benim yardımcım olan kendi akrabalarına sorabileceklerini söyledim. [Söylediklerimi] ve Tanrı, cennet ve cehennem hakkındaki diğer konuşmaları mutlulukla dinlediler ve Hıristiyan olmak istediklerini söyleyerek bana, vaftiz etmem için bebekler getirdiler (Aktaran: Spicer, 1960, s. 316).

Kino’nun uygulamış olduğu ve Cizvitlerin genel prensibi olarak karşımıza çıkan bu yöntemde dikkat çekici olan, yerlilerin, dinî öğretileri kuru bir vaaz şeklinde değil, harita gibi somut araçların kullanıldığı, dinî öğretinin tarihle harmanlandığı sistemli bir eğitime tabi tutularak almalarıdır. Hıristiyanlığa ilişkin öğretiler, yerlilerin ilgisini çeken masalımsı bir anlatımla aktarılmış, dine ait kavramlar, örneğin cehennem kavramı, kedi ve köpeklerin portatif ocaklarda yakılması gibi oldukça vahşi, ancak bir o kadar da etkili yöntemlerle somutlaştırılarak anlatılmıştır.

Vaaz sırasında yerlilerin, misyonerlerce anlatılanların doğruluğunu sorgulamaları bizzat misyonerlerce teşvik edilmiş, bu amaçla önceden Hıristiyan olmuş yerlilerin vaazlarda hazır bulunmalarına özellikle önem verilmiştir. Kuşkusuz bu durum, misyonerlere duyulan güveni arttırdığı gibi, yerlilerin yeni öğreti konusunda ikna olmalarını da kolaylaştırmıştır.

Cizvitlerin eğitim sistemleri içerisinde ilgi çekici bir diğer nokta, konuşmaların tek taraflı değil, soru-cevap şeklinde karşılıklı olarak yapılması, yerlilerin yalnızca dinleyici değil, konuşmacı olarak da iletişimin içine dâhil edilmeleridir. *Kino*, anlatılarında bu durumu sıklıkla vurgulamaktadır: “...bu konuşmalar, bizim ve onlarınkiler, tüm öğleden sonra gece yarısına kadar hepimizi mutlu eden bir şekilde devam etti” (Aktaran: Spicer, 1960, s. 317).

Bu durum, eğitim sistemlerinde Ortaçağ Tanrıçılığı ile Rönesans hümanizmasını harmanlayan, bu bakış açısı ile bireye değer veren ve kişisel gelişimi önemseyen Cizvitlerin sıklıkla kullandıkları bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Esasen, vaaz ve eğitimleri sırasında “çelişkili ve zıt uçları uzlaştırarak sentezleme”(Gil, 1992, s. 22) yoluna giden tarikat mensupları, uzlaşma ve işbirliğine verdikleri önemle, Amerikalı yerlileri yeni dine zorlamaktan ziyade ikna etme çabası içinde olmuşlardır.

Bir önceki bölümde belirtmiş olduğumuz gibi, koşullara göre hareket eden, sistemlerinde pratik ve gerçekçi bir yaklaşım benimseyen Cizvitler, eğitim ve vaazları sırasında kullandıkları bu gibi pratik yöntemler sayesinde çok sayıda yerliyi kendilerine bağlamışlardır. Esasen, 1767 yılı itibarıyla İspanyol Amerikasındaki misyonlarında 700.000 “Hıristiyan yerli” barındırdıkları düşünüldüğünde, yöntemlerinin etkili olduğu açık şekilde ortaya çıkmaktadır (Arciniegas, 1966, s. 159).

Misyonerlerin, özellikle ilköğretim alanında kayda değer bir faaliyet gösterdikleri, kurdukları okullarda yerli çocuklarının eğitimiyle meşgul oldukları bilinmektedir. Esasen 16. yüzyıl boyunca eğitim faaliyetlerinin, özellikle ilköğretimin daha çok manastır rahipleri tarafından yürütüldüğünü, dünyevî din adamlarının ise bu konuda önemli bir etkilerinin olmadığını görmekteyiz. Bu durum büyük ölçüde, 16. yüzyıl boyunca Amerika’da yeterli sayıda dünyevî din adamının olmamasından kaynaklanmış, yerlilerin dinî ve teknik açıdan eğitilmesi, bu görevleri erken bir zamanda üstlenen misyonerlerin sorumluluğunda yürütülmüştür. Esasen manastır rahiplerinin 16. yüzyıl boyunca Yeni Dünya’da sayıca üstün durumda bulunmalarının yanında, dünyevî din adamlarıyla karşılaştırıldığında daha iyi bir organizasyon içinde örgütlenmiş olmaları, ciddi bir disiplin altında çalışmalarını ve katı yeminlere bağlı olmaları, yalnızca 16. yüzyılda değil, üç yüz yıl süregelen koloni dönemi boyunca yerlilerle ilgili sorumluluklarının daha geniş olmasına ve yüksek kilise makamlarının çoğunluğunu ellerinde tutmalarına yol açmıştır (Crow, 1971, s. 285).

Cizvit, Dominiken ve Fransisken Tarikatlarıncı kurulmuş olan okulların, ilköğretim çağındaki yerli çocuklarının eğitimiyle meşgul oldukları bilinmektedir. Hıristiyan öğretisinin yanı sıra Latin dili, felsefe, mantık, resim ve müzik derslerinin de verildiği okullarda yerliler, dinî olduğu kadar dünyevî konularda da yetiştirilmişlerdir. Cizvit misyonlarında oluşturulan atölyelerde grafik sanatları, resim, heykel, müzik ve mimarî alanında yetiştirilen yerlilerin gözle görülür bir başarı gösterdikleri bilinmektedir. Tlatelolco (Meksika)’da kurmuş oldukları *Fransiscan Colegio de Santa Cruz* ve Quito’daki *San Andres* müzik okulu başta olmak üzere, Yeni Dünya’ya pek çok okul kazandıran Fransiskenler de, misyon okullarında, ilköğretim çağındaki yerli çocuklarının dinî olduğu kadar dünyevî eğitimleriyle de meşgul olmuşlardır.

Misyoner okullarında, daha çok yüksek sınıfa mensup yerlilerin eğitimiyle meşgul olunması dikkat çekicidir (Arciniegas, 1966, s. 139). Böylelikle, toplulukları arasında

lider konumda bulunan soylu yerlilerin İspanyol Kraliyetine, Hıristiyanlığa ve Avrupa kültür ve medeniyetine uyum ve bağlılıkları sağlanmaya çalışılarak, arkalarındaki halk kitlelerini de bu yönde etkilemeleri amaçlanmıştır. Esasen 1512'de Kraliyet tarafından yayınlanan *Burgos Kanunları (Leyes de Burgos)*'nda bu nokta üzerinde önemle durulmakta olduğunu görmekteyiz. Kanunname, okuma-yazma ve dinle ilgili bilgilerin yerlilere bizzat kendi insanları tarafından öğretilmesi teşvik edilmiş, bu durumun yerlilerin ikna edilmesini kolaylaştıracağı belirtilmiştir (Aktaran: Gibson, 1968, s. 67).

Okullarda yalnızca yüksek sınıfa mensup yerlilerin eğitim görmesinin bir diğer nedenini, İspanya'ya karşı gelişebileceği düşünülen isyanları önleme isteğinde bulabiliriz. Zira eğitilmiş bir alt sınıfın özgürlük talebiyle isyan edebileceğinden çekinilmiş, bu bakımdan alt sınıflardan ziyade, küçük bir azınlığı oluşturan yüksek sınıfların eğitimiyle meşgul olunmuştur (Crow, 1971, s. 283).

Yeni Dünya'da misyonerlerce kurulan okulların, aynı zamanda bir çeşit tarım ve sanayi okulu olarak hizmet verdiği; çağın tarım teknikleri ve el sanatlarının yerlilere öğretilmesinde aktif rol üstlendikleri bilinmektedir ki yerliler için bu derslerin, din ve edebiyat konularından çok daha ilgi çekici ve faydalı olduğu bir gerçektir. Öğretilmesi bir yana, bu tekniklerin bizzat hayata geçirildiğini ve misyonların, üretici faaliyetlerde bulduklarını görmekteyiz. Bu durum, Hıristiyan dini ve Avrupa Medeniyetini Amerika'nın yerlilerine yayma çabası içindeki misyonerlerin, eğitim ve vaaz yoluyla iknadan sonraki bir diğer yöntemlerine, "uygulama yoluyla benimsetme" tekniklerine örnek oluşturmaktadır.

İklim ve coğrafyanın olumsuz etkisine rağmen, kendi kendine yeterli ekonomik birimler oluşturan misyonlar, kuruldukları bölgelerin coğrafi şartlarına göre, sığır yetiştiriciliği, şeker ve pamuk tarımı ile uğraşırken, pamuklu giysiler, deri eşyalar ve hamaklar üretmişlerdir (Haring, 1985, s. 188). Avrupa'dan getirdikleri yeni sulama teknikleri ve saban ile tarımsal üretimde gelişme yaşanmasına neden olan misyonerler; domuz, keçi, kedi ve tavuğu Yeni Dünya'ya tanıtarak, bunlardan azami ölçüde istifade edilmesini sağlamış, at ve sığır yetiştiriciliğini yerliler arasında yaygınlaştırmışlardır.

Geleneksel olarak ilkel düzeyde fasülye, patates, mısır ve sebze tarımıyla uğraşan Şili'nin *Araucanian* yerlileri, misyonerlerin bölgeye gelişiyle birlikte buğday, arpa, keten tohumu, asma, kavun, armut, şeftali, turunçgiller ile fındık ve ceviz gibi kabuklu yemişlerle tanışmış, ürünler, çağın tarım yöntemleriyle üretilmeye başlanmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak, İspanyollardan önce yalnızca kendi ihtiyacını karşılayacak ölçüde üretim yapan bölgede, 1604 yılına gelindiğinde üretimin büyük ölçüde artmış olduğu gözlenmektedir. Öyle ki, güneydeki üç geniş arazinin toplam mahsulü 11.856 kile¹² buğday, 800 kile arpa ve 350 kile patates olarak kaydedilirken, sığır ve koyun

¹² Genellikle tahıl ölçmekte kullanılan ölçek.

sayıları 12.000 gibi yüksek rakamlara ulaşmıştır ki bu rakamlar, yeni teknik ve ürünleri yerlilerle paylaşan misyonerlerin tarım ve hayvancılığın gelişimine olan katkısını ortaya koymaktadır (Crow, 1971, s. 354-355).

Bununla birlikte, yerlilerin, Avrupa'dan getirilen her yeni tekniği ve ürünü kabul edip özümstediklerini söylemek gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. Zira yerlilerin, alışageldikleri pek çok yöntemle sıkı sıkıya bağlı kaldıkları bilinmekte, bu durum, İspanyol baskısının yoğun olmadığı bölgelerde daha çok hissedilmektedir. George Kubler, *Mexican Architecture of the 16th century* isimli kitabında Peru'da gözlenen durumu ortaya koymaktadır:

Sömürgeci baskı altındaki yerli nüfusu, bazı Avrupa faaliyetlerini kabul etme, diğerlerini reddetme gibi bir seçeneği ellerinde bulundurmuştur. Peru'da bu seçici öğeler, çevrenin sınırlandırması, önde gelen ihtiyaçlar ve alışkanlıklar tarafından belirlenmiştir (Kubler, 1948, s. 419).

Esasen şu bir gerçektir ki, dikkatli ve sürekli bir tarım yöntemi gerektiren kabak, pirinç, arpa, buğday, çavdar, üzüm ve bahçelik sebze gibi ürünler, yerlilerin alışageldiği nispeten basit tarım yöntemleriyle yetiştirilmeye uygun olmadıklarından, yerliler arasında kabul görmemiş, Kubler'in belirtmiş olduğu gibi, alışkanlıklar seçimi belirlemiştir. İspanyollar tarafından getirilen yeni ürünlerin kimi yerlilerin beslenme alışkanlıklarına uygun olmaması, bu seçimi belirleyen bir diğer önemli etkidir. Zira sebze ve meyve yerine et tüketmeyi tercih eden, hatta örümcek ve solucan gibi canlılarla beslenen yerliler arasında, buğday ve arpa gibi ürünler kabul görmemiş; bu ürünlerin ekimi İspanyolların ihtiyacı ölçüsünde gerçekleşmiştir.

Meksika'nın *Opatas* ve *Upper Pimas* yerlileri arasında misyonerlik yapmış olan *Juan Nentuiç*'in anılarında, yerlilerin dokuma ve yeni tarım teknikleri konusunda göstermiş oldukları tutuculuğa ve bu tutuculuğun nedenine tanık olmaktadır:

...Bu çeşit bir el işi yavaş ve sıkıcı olmasına rağmen dokumacılar, zaman, sabır ve çalışmadan tasarruf sağlayacak olan dokuma tezgâhını kullanmayı düşünmüyorlar; çünkü daha önceden bilmedikleri yenilikleri uygulama konusunda isteksizler. Aynı durum, bir başka iş için, örneğin toprağın ekimi ve hasadı için de geçerli. Oysa tüm işler büyük bir kolaylıkla ve çok daha iyi yapılabilir (Aktaran: Spicer, 1960, s. 319).

Görüldüğü gibi, uygulama yolu ile yerlilere benimsetilmeye çalışılan her Avrupalı öğenin yerlilerce kabul edildiği gibi bir çıkarım yapmak mümkün değildir. Yerlilerin ihtiyaç ve alışkanlıkları, kimi zaman geleneksel yöntemlerine sıkı sıkıya bağlı kalmalarına yol açmıştır. Bununla birlikte, yeni sulama teknikleri, saban, harç ile sıvanmış kemerli binalar, tavuk, keçi, koyun gibi hayvanlar yerliler arasında kabul görmüş; at ve sığır, Amerika'nın *Iama*, *alpaca* ve *vicuna* gibi yerli hayvanlarının tersine yük hayvanı olarak da kullanılabilirdiğinden taşımacılıkta fayda sağlamış, deri ve yağlarının kullanılabilmesi, yerlilerce kabul edilmelerine neden olmuştur.

Uygulamalar yoluyla, Avrupalı ürün ve tekniklerin belli bir kısmının yerliler tarafından benimsenmesini sağlayan misyoner rahipler, Avrupa Medeniyetinin Yeni Dünya'da filizlenmesine aracı olmuşlardır. Bunun yanı sıra, uygulamalar sırasında yerlilerin dostluğunu ve güvenini kazanmaları, vaazlarının dikkate alınması sonucunu doğurmuş ve Hıristiyanlaşan yerlilerin sayısını arttırmıştır.

Misyonerlerin uygulamaları, yeni tarım ve hayvancılık yöntemleri ile el sanatlarının yerlilere benimsetilmesiyle sınırlı değildir. Nitekim yerli öğeleri içeren dinî festivaller, şarkılar eşliğinde yapılan uzun yürüyüşler, dinî içeriği olan müzikli, danslı gösteriler ve tiyatral oyunlar, Hıristiyanlığın yerlilere benimsetilmesi amacıyla sıkça uygulanan faaliyetler olarak göze çarpmaktadır.

Bu uygulamalar sırasında dikkat çekici olan, yerlilerin çok tanrılı inançlarına ait kimi adetlerin içselleştirilerek Hıristiyan öğretilerinin içine katılmış olmasıdır. Özellikle, yerliler tarafından “coşkunun, hayatın ifadesi” olarak algılanan ve “yerliler üzerinde gerçek bir hipnotizma etkisi yaratan” (Crow, 1971, s. 316-317) müzik ve dans, misyonerlik faaliyetleri sırasında vazgeçilmez bir öğe olarak karşımıza çıkmaktadır. İspanyol rahip *Jerónimo de Mendieta*, müzik, şarkı ve dansın yerli yaşamındaki önemini şöyle dile getirmektedir:

Gördüğüm en önemli özellik, şarkı ve danslar. Her ikisi de hem tanrı kadar saygı gösterdikleri tanrısal varlıkların bayramlarını kutluyor, hem de özel eğlence ve teselli amacı taşıyordu...Her yirmi günde bir kutlanan ana şenliklerde ve daha az önemli kutlamalarda şarkı söyleyip dans ediyorlardı... (Aktaran: Townsend, 2001, s. 171-172).

Yerlilerin hayatına derinlemesine işlemiş olan müzik, dans ve şarkılar, kuru bir vaazdan çok daha ilgi çekici olmaları dolayısıyla misyonerlerce faydalı görülmüş; yerlilerin Hıristiyanlığa ısındırılması amacıyla sıkça kullanılmıştır. Nitekim, Cizvit misyonerlerinden *José Acosta* (1539-1600), 1588'de yayınlanan *De procuranda indorum salute* adlı eserinde, kimi yerli adetlerinin muhafaza edilmesinin gerekliliğine işaret etmektedir:

Yaşama biçimimiz ile Hıristiyan âdetlerinin yerlilere öğretilmesi yavaş yavaş gerçekleştirilmelidir. Bu vahşi barbarların ayinleri, batıl inançları, kutsal şeylere olan hümitsizlikleri ve gelenekleri adım adım ortadan kaldırılmalıdır; ancak geleneklerinin dine ve kanuna aykırı olmadığı yerlerde değiştirilmeleri gerektiğini düşünmüyorum. Adalete aykırı olmayan yerli ve geleneksel adetleri muhafaza edilmeli... (Aktaran: Cummins, 1998, s. 113).

Acosta'nın belirttiği gibi, Katolisizme aykırı olduğu düşünülmeyen ve yerliler arasında çok yaygın olan müzik, dans ve tiyatro faaliyetleri ile kiliselerde çiçeklerin bolca kullanıldığı süslemeler, yerlilerin Hıristiyanlığa döndürülmesinde fayda sağlayacağı düşünülmüş, öğretilerin müzik, dans, tiyatro ve festivaller içinde verilmesi, soyut teolojik öğretileri içeren vaazlardan çok daha tercih edilir olmuştur.

Fransiskan misyonerlerinden *Jerónimo Mendieta* (1525-1604), bu tercihin, yerlilerin doğalarından kaynaklanan bir gereklilik olduğunu belirtmektedir. Esasen yerlileri doğaları gereği “hareketsiz ve manevi konulara karşı ihmalkâr” olarak nitelendiren Mendieta için, yerlilerin ruhlarını harekete geçirerek onları Kilise ve Tanrı’ya yöneltmenin tek yolu; somut, gözle görülür şeylerle desteklenmeleridir (Aktaran: Burkhart, 1998, s. 372). Aynı görüşün destekçilerinden Meksika’nın ilk piskoposu *Juan de Zumarraga*, 1540’ta Kral *I. Carlos*’a (V. Karl) yazmış olduğu mektupta, yerlilerin “vaazdan çok, müzik yardımıyla dine döndürüldükleri” konusuna değinmekte, müziğin, misyonerlik faaliyetleri içindeki olumlu etkisini ortaya koymaktadır. Aynı mektupta, kiliselerdeki çiçekli süslemelere de değinen *Zumarraga*, yerlilerin bu tür eski âdetlerinin kullanılmasının, Kiliseye ve Tanrıya olan ilgilerinin artmasına yol açtığını belirtmektedir (Aktaran: Burkhart, 1998, s. 363).

Louise M. Burkhart, Meksika yerlilerinin İspanyol fethi sonrasındaki festivallerini incelediği *Pious Performances: Christian Pageantry and Native Identity in Early Colonial Mexico* başlıklı makalesinde, yerlileri “cehennem ateşi” konulu vaazlarla korkutmanın, misyonerlerce yararsız görüldüğünü belirtmektedir. Burkhart’a göre, “öğretilerin müzik içine katılarak yerlilerin şarkı söylemeye ve dansa davet edilmesi, yerli aktörlerin katılımıyla dinsel törenlerin düzenlenmesi”, Hristiyanlığa olan ilgiyi arttırmıştır (Burkhart, 1998, s. 362-363). Esasen, Meksika doğumlu Fransiskan misyoner *Diego Valadés*’in anılarında, yerlilerin coşkulu festivallere olan ilgilerine ve istekli katılımlarına tanık olmaktadır:

Kutlamalar, akşam duasıyla başlıyor. [Yerliler], davullar, trompetler, flütlerle çan kulesine çıkarak hoş bir senfoni üretiyorlar... Tapınakların kapılarını ve dış duvarlarını çok güzel bir şekilde süslüyor,(...)çiçeklerden uzun halılar dokuyorlar. Gerçek olan şu ki, bu iş için kimse zorla görevlendirilmiş değil, herkes kendi isteğiyle katılıyor (Aktaran: Burkhart, 1998, s. 366).

Yerlilerin yaşamında hatırı sayılır bir önemi olan kimi âdetlerin öğretiler sırasında kullanılması, yerlilerin ilgisini çekerek yeni dini istekle benimseyenlerin sayısını arttırmıştır. Nitekim şimdiye kadar üzerinde durmuş olduğumuz yöntemler, Hristiyanlığın dayatılmasından çok benimsetilmesine, istekle kabul ettirilmesine yönelik eylemler olarak dikkati çekmektedir. “Vaaz ve eğitim yoluyla ikna etme”, “yeni tekniklerin yanı sıra kimi yerli âdetlerinin kullanıldığı uygulamalarla ilgi uyandırarak benimsetme”, genellikle kullanılan yöntemler olmakla birlikte, misyonerlerin her zaman bu gibi insanî yöntemleri tercih ettiklerini söylemek doğru bir değerlendirme olmayacaktır. Zira Katolisizme aykırı olduğu düşünülen çok tanrılı dönemin geleneksel uygulamalarının pek çoğu, yerlilerin eski inançlarıyla olan bağlarının kesilmesi amacıyla yasaklanırken, yerlilerin kutsal tapınak ve idolleri “şeytan işi” oldukları düşünülerek ortadan kaldırılmış, içki içmekte ve çıplak dolaşmakta ısrar edenler, kamçı ve sopalarla

dövülerek cezalandırılmış veya hapsedilmiştir (Crow, 1971, s. 197). Yerlilerin eski inançlarını ortadan kaldırmayı hedef alan bu gibi “zorlayıcı tedbirler”, misyonerlik faaliyetleriyle ilgili eleştirilerin de odak noktasını oluşturmaktadır.

Misyonerlerin özellikle, sapkınlık olarak değerlendirdikleri idollere tapma ve kurban törenleri gibi putperest adetlerini hedef aldıklarını görmekteyiz. Yeni dinin yerleştirilmesinin önünde bir engel olarak görölen ve Hıristiyanlığa aykırı bulunan bu adetler ortadan kaldırılmaya çalışılmış, yerli ayinleri yasaklanmış, tapınak ve idoller bizzat misyonerlerce yıkılmıştır. Esasen, piskopos *Juan de Zumarraga*, 16. yüzyılın ilk yarısı boyunca 500 tapınak ve 20.000 idolün ortadan kaldırıldığını belirtmektedir (Aktaran: Arciniegas, 1966, s. 147).

İlginç olan nokta, yerlilerin kültürüyle ilgili ciddi çalışmalar yaparak önemli eserler ortaya koyan kimi misyonerlerin de maddi kültür öğelerinin ortadan kaldırılması konusunda istekli davranmış olmalarıdır. Öyle ki, Maya dili ve kültürü konusundaki detaylı çalışmalarını *Relacion de las Cosas de Yucatan* adlı eserinde toplayan ve Maya Medeniyetinin sonraki nesiller tarafından tanınmasına olanak sağlayan Fransisken misyoneri ve Yucatan bölgesi piskoposu *Diego de Landa*, “şeytan işi” olarak gördüğü Maya kaynaklarını bizzat yakmış, 1562 yılında Yucatan'daki yaklaşık 5000 idol ve hiyeroglifle yazılmış yirmi yedi listeyi ortadan kaldırmıştır. Maya kültürü hakkındaki çalışmalarıyla, bu kültürün tanınıp öğrenilmesine yardımcı olan *Landa*, ne var ki bu kültürün başlıca kaynaklarının ortadan kaldırılmasından da sorumludur. Faaliyetleri sonucunda günümüze Maya hiyerogliflerini içeren yalnızca üç kaynak ulaşabilmiş, bir diğerinin ancak çeşitli kısımları ele geçirilebilmiřtir¹³. Aztekler'in başkenti Tenochtitlan ile İnkalar'ın başkenti Cuzco'da yükseklikleri 80 metreyi bulan ihtişamlı tapınaklar (Harris, 1964, s. 5-6), misyonerler için kültürel açıdan herhangi bir anlam ifade etmemiş, “şeytan işi” olarak değerlendirilerek Katolisizmin önünde bir tehlike olarak görölmüştür. Bu durum, misyonerlerin Katolisizmi yayma konusundaki ısrarlı tutumlarını göstermesi açısından önemlidir.

1525'te rahip *Martin de la Coruna*'nın, Michoacan'ın kutsal kenti Tzinzuntzan'daki tüm tapınak ve idolleri yıktırđı ve yıkımlar esnasında bizzat Hıristiyanlığa döndürölen yerlilerin kullanıldığı bilinmektedir. 40 yıllık misyonerlik yaşamı boyunca yerli çocukları için kurmuş olduğu okulda (1523) binlerce öğrenciye eğitim veren *Pedro de Ghante*, 1529 tarihli mektubunda aynı noktayı vurgulamakta; Hıristiyan öğretisiyle yetiştirdiği öğrencilerinin önemli bir uğraşısının da, tapınak ve idolleri yıkmak olduğunu belirtmektedir (Aktaran: Arciniegas, 1966, s. 147).

Yıkımlar esnasında yerlilerin kullanılmasının bilinçli bir tercih olduğunu söylemek mümkündür. Kuşkusuz, tonlarca ağırlıktaki tapınak ve idollerin yıkımı için yerlilerin

¹³ Diego de Landa. Erişim: 10.02.2006, http://en.wikipedia.org/wiki/Bishop_Diego_de_Landa

gücüne ihtiyaç duyulmuştur; ancak olasılıkla asıl amaç, vaftiz edildikleri halde çok tanrılı inançlarına bağlı kalmayı sürdüren kimi yerlilerin eski inançlarıyla olan bağlarını tamamen koparmaktır. Şöyle ki yerliler, tapınak ve idollere zarar geldiğinde şiddetli şekilde cezalandırılacaklarını düşünmekte, idollerin intikam alacağına inanmaktaydılar. Bununla birlikte, yıkımlara rağmen beklentilerinin gerçekleşmemesi, Tanrılarına olan inançlarını kaybetmelerine neden olmuştur. 17. yüzyılın ünlü İspanyol tarihçisi *Antonio de Solís y Rivadeneyra*, İspanyol fatih *Hernán Cortes*'in Meksika'yı fethi sırasında, Veracruz şehri yakınlarındaki *Zempoala* yerlilerinin, yıkılan idoller karşısında göstermiş oldukları tepkiye değinmektedir. İdollerin, İspanyollar tarafından yıkılmasına önce karşı çıkan, ancak yıkıntı halindeki idollerin intikam almamaları üzerine kendi Tanrılarının İspanyollar karşısındaki zayıflığını fark eden yerliler, itaatkâr davranmaya başlayarak, Hıristiyanlık konusunda daha kolay ikna olmuşlardır (Rivadeneyra, 1973, s. 164-166).

Bu noktada akla gelen soru, misyonerlerce kullanılan bu yöntemlerin ne ölçüde başarılı olduğudur. Yöntemlere yerlilerin vermiş olduğu tepki nedir? Esasen Avrupa Medeniyetinin yerlilere benimsetilmesi amacıyla hareket eden misyonerlerin Yeni Dünya'ya getirdikleri Avrupalı ürün ve teknikler, yukarıda değinmiş olduğumuz gibi; yerlilerin gereksinim ve alışkanlıklarına bağlı olarak kabul görmüş veya reddedilmiş, çoğunlukla, alışılacak geleneksel yöntemlere bağlı kalınmıştır. Peki ama misyonerlerin diğer amaçları olan Hıristiyanlığın yayılımı ne ölçüde gerçekleştirilebilmiştir? Çeşitli kaynaklarda milyonlarca ifade edilen Hıristiyanlaştırılmış yerliler herhangi bir direnç göstermeden eski dinlerinden vazgeçerek gerçek birer Hıristiyan olmuşlardır mı? Bir sonraki maddede, bu konuya açıklık getirilmeye çalışılacaktır.

Misyonerlik Faaliyetleri Karşısında Yerlilerin Tutumu

Misyonerlerin ve devlet görevlilerinin anı ve mektuplarında, yerlilerin Hıristiyanlık karşısında göstermiş oldukları farklı tepkilerin izlerine rastlamaktayız. Bu anlatılar ışığında, yerlilerin Hıristiyanlığa karşı dört farklı tepki geliştirmiş oldukları sonucuna varmak mümkündür:

1. Hıristiyanlığın açıkça reddi ve eski pagan inançlarının sürdürülmesi
2. Hıristiyanlık maskesi altında eski pagan inançlarının sürdürülmesi
3. Hıristiyanlığın kabulü ve eski pagan inançlarından vazgeçilmesi
4. Hıristiyanlık ve pagan inançlarının sentezlenmesi

1. Özellikle bugünkü Şili, Arjantin ve Kuzey Meksika'nın yerleşik hayata geçmemiş göçebe yerlileri arasında, İspanyol egemenliği ve Hıristiyanlığa karşı şiddetli direnç gösterenler olduğu bilinmektedir (Brown, 2000, s. 138). Nitekim Yucatan Yarımadasının Maya yerlileri arasında, dünyevî ve ruhanî fetihlere şiddetle karşı çıkanlar olmuş, öyle ki, yarımadaının doğusunda bulunan Tah Itza bölgesi ancak 1697'de İspanyol kontrolüne geçebilmiştir (Coe, 2002, s. 237). Pek çoğu Hıristiyanlaştırılmış

olan *Lakandon* kabilesine mensup yerlilerin arasında da, eski inançlarına sıkı sıkıya bağlı kalan gruplar olmuştur. Nitekim bu gruba mensup yerlilerin günümüzde de eski dinlerini sürdürdükleri, eski tapınaklara kutsal yolculuklar yaparak tütsü dolu kaplarla tanrılara seslendikleri bilinmektedir (Coe, 2002, s. 239).

Misyonerlere yönelik tepkilere Amazon bölgesinde de rastlamaktayız. Becavas bölgesinde Fransisken rahiplerinden *Lorenzo Fernandez*, *Antonio Caicedo*, *Domingo Brieva* ve *Pedro Pecador* tarafından oluşturulan misyon, 1635'te, yerlilerin ayaklanması sonucu dağılmıştır (Goodman, 1972, s. 92).

Rahip *Bernardino Izaguirre Ispizua*'nın anlatılarına göre, Fransisken Tarikatına mensup rahipler *Pedro de la Cruz* ve *Francisco Pina*'nın Peru'nun doğusunda oluşturmaya çalıştıkları diğer bir misyon ancak bir yıl dayanabilmiş, 1643 yılında *Shipibo* yerlilerinin saldırısı sonucu dağıtılmış, misyonerler öldürülmüştür (Goodman, 1972, s. 94).

Jaime Eyzaguirre, *The Franciscan Teachers of Bernardo O'Higgins* isimli makalesinde, Şili'nin *Araucanian* yerlileri arasında misyonerlik faaliyetlerine gösterilen dirence dikkat çekmektedir. Gençliğinde yerlilerin tutsağıyken zamanla onlarla yakın bir dostluk kurmuş olan rahip *Pedro Riquelme*, kabile şeflerinin çocuklarını Chillan kentindeki Cizvit okuluna göndermek istemiş, misyoner okuluna giden çocukların, adamlara dönüştürüleceğini belirtmiştir. Tüm yerli şefleri adına söz alan kabile şefi *Vilumilla*'nın misyonere verdiği yanıt, *Araucanian* yerlilerinin misyonerlik faaliyetlerine bakışını göstermesi bakımından önemlidir:

Okuma-yazma bilmek bakırın rengini değiştirecek mi?... Atalarımız okuma-yazma bilmeye ihtiyaç duydular mı? Adam olmak ve fatihler tarafından saygı görmek için rahiplere ihtiyaçları var mıydı? Hayır, kesinlikle hayır! Bizler, yazı ve rahipler olmadan da özgürlüğümüzü ve geleneklerimizi korumayı biliyoruz (Eyzaguirre, 1955, s. 43-49).

Meksika bölgesindeki Dominiken rahiplerinden *Diego Duran*'ın 1570'li yıllarda kaleme aldığı ve yerlilerin fetih öncesindeki gelenekleri ve inançlarını incelediği *Book of the Gods and Rites and the Ancient Calendar* adlı kitabında yine, geleneklerine ve eski inançlarına kuvvetle sahip çıkan yerlilerden söz edildiğini görmekteyiz:

Uzun yıllardır süregelen [Hristiyanlık] eğitimine karşın, hala putperestler... Eski töreleriyle [yaşayan] pek çok şeytan, batıl inanç ve putperest yerli var (Aktaran: Alva, 1982, s. 355).

İspanyol tarihçi *Antonio de Solis y Rivadeneyra*, *The History of the Conquest of Mexico* (Meksika'nın Fethinin Tarihi) adlı eserinde, çok tanrılı inançlarından vazgeçmeyi reddeden Tlaxcalalı yerlilere değinmektedir. Vermiş olduğu örneklerden birinde, bu reddedişin nedenleri bizzat bir Orta Amerika yerlisi tarafından özetlenmek-

tedir. Şöyle ki, Rahip *Bartolomé de Olmedo*'nun Hıristiyan dininin ve tek Tanrının kut-sallığını anlatan vaazının ardından Tlaxcala halkı adına söz alan *Magiscatzin* isimli yerli, İspanyolların taptıkları Tanrının mükemmel, hatta belki kendi Tanrılarında daha mükemmel olduğunu kabul etmektedir. Bununla birlikte, *Magiscatzin*'e göre her Tanrı, yalnızca kendi ülkesinde güçlüdür. Dahası, kendi ülkesinde yıldırımlara ve fırtınaya, suya ve hasada, savaşa ve diğer insan ihtiyaçlarına karşı farklı Tanrılara ihtiyaç duyulmaktadır ki "Hıristiyanların Tek Tanrısı"nın tüm bu ihtiyaçları karşılayabilmesi imkânsızdır. Bu bakımdan İspanyolların egemenliğine girmeye razı olmakla birlikte, din değiştirmeleri söz konusu bile değildir (Rivadeneira, 1973, s. 251-252).

İlginç olan nokta, Tlaxcala halkının "İspanyol Kralı'nın kulları olmaya hemen razı olduğu" (Rivadeneira, 1973, s. 251-252) halde, din değiştirmeyi tümüyle reddetmeleridir. Esasen, İspanyol egemenliğine girmek istemelerinin nedeni şaşkıncı değildir. Bu durumun nedenini 1502-1520 arasında Aztek Kralı olan *Motecuhzoma*'nın şiddetli politikasından korunmak istemelerinde bulabiliriz. *Motecuhzoma*'nın baskıcı yönetimi ve Orta Amerika'nın yerli kavimleri üzerine yaptığı şiddetli savaşlar, pek çok şehir gibi Tlaxcala'nın da Aztek Kralı'na karşı İspanyolları desteklemelerine sebep olmuştur (Townsend, 2001, s. 39). Nitekim *Magiscatzin*, bu amacı dile getirmekte, *Motecuhzoma*'ya karşı İspanyolların korumasına ihtiyaç duyduklarını belirtmektedir (Rivadeneira, 1973, s. 252). Ancak ilginç olan, İspanyolların desteğine ihtiyaç duydukları halde, dinlerini değiştirmeyi reddetmeleridir ki bu durum, Tlaxcala halkının inançlarına olan kuvvetli bağlılığını göstermesi açısından önemlidir.

İnançlarına sıkı sıkıya bağlı kalmayı tercih ederek Hıristiyanlığı reddeden kimi kabilelerde, bir önceki bölümde değinmiş olduğumuz zorlayıcı tedbirlere başvurulduğu vakit, kabullenme yerine toplu intiharlar gerçekleştirildiği bilinmektedir. Dominiken misyonerlerinden *Bartolomé de Las Casas*¹⁴, *The Spanish Colonie* adlı eserinde bu tip intiharlardan söz etmekte, 1513 yılında Küba'da 200'den fazla yerlinin eşleri ve çocuklarıyla birlikte kendilerini astıklarına değinmektedir (Las Casas, 1966, s. D). *Las Casas*'a göre, özellikle kendi topraklarından koparılarak başka bölgelerde yaşamaya zorlanan yerliler arasında intihar olayları oldukça yaygındır (Las Casas, 1966, s. [B4][a]).

Çağdaş Ecuador tarihçisi Alfredo Pareja y Dilezcanseco, intiharların, İspanyolların maddî ve manevî sömürüsüne verilen bir tepki olduğunu belirtmektedir:

¹⁴ 1484 Sevilla doğumlu olan İspanyol tarihçi ve Dominiken misyoneri Bartolomé de Las Casas, 1502'de Hispaniola adasının ilk valisi Nicholas de Ovando ile adı geçen adaya yaptığı seyahat sonunda, keşif seferlerine katılması dolayısıyla Kraliyet tarafından ödüllendirilmiş, kendisine toprak bağışlanarak, belirli sayıda yerliyi kendi işleri için kullanma hakkı tanınmıştır (encomienda). Bununla birlikte, yerlilere İspanyol fatihler tarafından uygulanan baskılara ve adaletsizliğe bizzat tanık olan Las Casas, 1523'te Dominiken Tarikatına girerek, kendisini yerli haklarını savunmaya adanmıştır. Las Casas'ın bu faaliyetlerinin bir sonucu, yerlilerin korunması için Afrika'dan "işgücü"(köle) getirilmesi olmuştur. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Lewis Hanke, Bartolomé de Las Casas, Havana, 1949.

Yerlinin İspanyol karşısında gösterdiği psikolojik direnç, insanlık tarihindeki en olağan dışı fenomendir ve beyaz adamın medeniyetinin sömürüsüne karşı çıkıştan doğmaktadır. Bu direnç yüzyıllar sürmüş ve korkutucu toplu intiharları doğurmuştur (Aktaran: Tanenbaum, 1969, s. 15).

Görüldüğü gibi, kimi kabileler arasında kendi dinlerine kuvvetle sahip çıkarak Hıristiyanlığı tümüyle reddeden yerliler bulunmaktadır. Silâhlı eylemler ve ayaklanmalarla ifadesini bulan bu direnç, sonuç alınmadığında intiharlara kadar varabilmiştir. İspanyol silahlarının gölgesine rağmen vuku bulabilen böylesine bir direnç, Yeni Dünya'da, öz kültürlerine ve dinlerine kuvvetle bağlı yerli gruplarının bulunduğunu göstermesi açısından önemlidir.

2. Direnme ve bağımsız hareket etme olanakları göçebe yerlilere göre daha zayıf olan yerleşikler arasında, Hıristiyanlığın açıkça reddedilmesi yerine, eski pagan inançlarının Hıristiyanlık maskesi altında devam ettirildiğini görmekteyiz. Nitekim Piskopos *Marroquin*'in, 1550'lerde Güney Meksika'nın Chipa bölgesi Dominiken misyonlarına yapmış olduğu ziyaretin ardından kaleme aldığı rapor, Hıristiyanlaştırılmış olan bölgede eski inançların sürdürüldüğünü belirtmekte, tahta, taş, altın, bakır ve kilden yapılmış putlar ile eski tanrılara ait figürlerin işlendiği maske ve giysilerin yaygınlığını vurgulamaktadır (Aktaran: Megged, 1996, s. 36).

Dominiken rahip *Fr. Antonio de Remesal* ise, 1611'de San Vicente de Chipa ve Guatemala'daki misyon yerlilerinin sözü edilen kutsal nesne ve sembollere bağlılığını dile getirmekte, eski inançlarına kolaylıkla dönebileceklerini vurgulamaktadır:

...bu nesnelere dünyadaki tüm uluslardan daha eğilimli olan ve unutmamak amacıyla resim ve söylemlerle açığa vuran yerlilerin berbat uygulamalarına kolaylıkla geri dönebileceklerinden korkulabilir (Aktaran: Megged, 1996, s. 17).

Meksika'nın yukarı Tarahumara misyonlarında 51 yıl görev yapmış olan Cizvit misyoneri *Joseph Neumann* anılarında, Hıristiyanlaştırılmış yerlilerin yeni dine olan ilgisizliği üzerinde durmaktadır:

Bu yerliler yapısal olarak kurnaz ve hilekâr bir halk. İkiyüzlü davranıyorlar... Doğrusu, bazıları dua, ilâhiyat ve Hıristiyan öğretisi gibi ruhanî şeylere hiç bir eğilim göstermeyerek, yalnızca inanır gibi görünüyor (Aktaran: Spicer, 1960, s. 311).

Bu noktada, dinleriyle bağlarını koparmak istemeyen kimi yerlilerin, ilk maddede görmüş olduğumuz şiddetli, açık direniş yerine, daha pasif bir direnişi tercih ettikleri görülmektedir. Zira yerliler, misyonerlerin istekleri doğrultusunda hareket ettikleri halde, öz inançlarına ait uygulamaları gizliden gizliye devam ettirmişlerdir. Bu durum,

daha ziyade, İspanyol egemenliğinin kuvvetle hissedildiği şehir ve kasabalarda gözlenmektedir. Zira İspanyol hâkimiyetinin daha yoğun olduğu bu bölgelerde, yerleşik halkın, göçebeler kadar rahat hareket edemeyecekleri açıktır.

3. Yerlilerin yeni din ve kültür karşısında sergiledikleri bir diğer tutum, kabullenmedir. Esasen, rahiplerle birlikte gelmiş olan İspanyolların silahlarının gölgesinde, pek çok yerli, Hıristiyanlığı kabul etmek zorunda kalmıştır. 1513'de Kraliyet tarafından yayınlanan ve fetihlerden önce yerlilere okunması istenen *Requerimiento*¹⁵ (Talepler) adlı belge, bu kabullenişin önemli nedenlerinden biri olmalıdır. Zira yerlilerin teslim olmalarını sağlamak amacıyla savaşlardan önce yerlilere okunan ve İspanyolların Amerika'ya gelme sebepleri ile niyetlerini açıklayan belge, pek çok yerliye, Hıristiyanlığı kabul etmekten başka bir çıkar yol bırakmamaktadır:

Sizden talebimiz,(...)Kilise ve Papa'yı bu adalar ile anakaranın efendileri olarak kabul etmeniz ve papazların vaaz ettiklerine rıza göstermenizdir. Ancak bunları yapmazsanız ülkenize zorla girecek ve yapabildiğimiz her şekilde size karşı savaşacağız. (Aktaran: Gibson, 1968, s. 58-60).¹⁶

Özellikle Orta Amerika yerlileriyle ilgili olarak belirtebileceğimiz bir nokta, Aztek yerlilerinin Hıristiyanlığı kabullenme nedenlerini, *Requerimiento* ötesinde açıklayabilir. Şöyle ki yerliler, Aztek toprakları üzerindeki İspanyol egemenliğini, Aztek Tanrılarının kendilerini terk etmesinin bir sonucu olarak yorumlamışlardır. Tzvetan Todorov, ilk kâşif ve fatihlerin metinlerinden de yararlandığı *Amerika'nın Fethi* isimli kitabında bu konuyu vurgulamaktadır:

[Aztekler], Tanrılarında, İspanyollara ve diğer düşmanlarına karşı kendilerine yardım etmelerini ve zafere ulaştırmalarını dilediler. Ama belli ki çok geç kalmışlardı, çünkü kâhinlerden hiçbir yanıt aktarılmadı. O zaman Tanrılarının dilsizleştiklerini ya da ölmüş olduklarını düşündüler (Aktaran: Ferro, 2002, s. 69).

İspanyollar tarafından tahrip edilen Tanrı idollerinin, yerlilerin beklentilerinin aksine herhangi bir karşı saldırıda bulunmaması, gücünden ve cezalandırıcılığından korkulan bu idollerin yerliler üzerindeki etkisini azaltmış, dolayısıyla Tanrılara duydu-

¹⁵ 1513'te Valladolid'de hukukçu ve teologlar tarafından hazırlanan *Requerimiento* ile yerlilere uygulanan fetih hareketlerinin yasal bir zemine oturtulabilmesi amaçlanmış; bildiriye uymayan yerliler isyankâr olarak gösterilerek; kendilerine karşı uygulanan baskı, haklı çıkartılmıştır. Bununla birlikte, bildirinin İspanyolca bilmeyen ve Hıristiyanlık hakkında hiçbir bilgisi olmayan yerlilere genellikle tercüme edilmeden okunmuş olması, başta yerli haklarının o dönemdeki kuvvetli savunucusu, Dominiken Rahibi Bartolomé de las Casas olmak üzere pek çok kişinin eleştirilerine hedef olmuştur. Bkz. *Requerimiento*. Erişim: 14.11.2005, <http://www.ciudadseva.com/textos/otros/requeri.htm>

¹⁶ Ayrıca bkz. *Requerimiento*. Erişim: 14.11.2005, <http://www.ciudadseva.com/textos/otros/requeri.htm>

lan saygı ve güvenin azalmasına yol açmıştır. Nitekim *Hernán Cortes*'in Meksika'yı fethi sırasında, Veracruz şehri yakınlarındaki Zempoala'nın yerlileri, idollerinin İspanyollar tarafından yıkılmasına önce karşı çıkmış, ancak yıkıntı halindeki idollerin intikam almamaları, yerlilerin büyük şaşkınlık ve hayal kırıklığı yaşamalarına neden olmuştur.

İspanyol tarihçi *Antonio de Solís y Rivadeneyra*, kendi Tanrılarının İspanyollar karşısındaki zayıflığını fark eden yerlilerin, İspanyollara karşı itaatkâr davranmaya başlayarak, Hıristiyanlık konusunda daha kolay ikna edildiklerini belirtmektedir (Rivadeneyra, 1973, s. 164-166). Bu noktada, İspanyolların Tanrısını benimseyen Orta Amerika yerlilerinin pek çoğunun, kendi Tanrılarından ümidini kesenler olduğunu söylemek mümkündür.

Bunun yanı sıra, Avrupalıların fethi öncesinde Yeni Dünya'nın yerli halkları arasında devam eden kimi geleneklerin, yerlilerin Hıristiyanlığı kabul etmesini kolaylaştırdığı söylenebilir. Öyle ki, Orta Amerika ve And bölgesinde yaşayan yerliler arasında, farklılıkların özümsemesine dayanan bir geleneğin var olduğunu görmekteyiz. Buna göre, fethedilen grubun bağlılığını kazanma amacıyla hareket eden İnka ve Aztekler, mağlup grupların tanrılarına taptıkları gibi, fethedilen gruba kendi tanrıları ve inançlarını da dayatmışlardır (Bray, 1987, s. 155). Böyle bir geleneğe sahip olan Aztek ve İnka yerlilerinin, fetihçi İspanyolların Tanrısına tapmayı doğal karşılamış olabilecekleri düşünülebilir.

4. Hıristiyanlığı tamamen kabullenen ya da tamamen reddederek eski inançlarına bağlı kalmayı sürdüren yerliler olmakla beraber, genellikle görülen uygulamanın, Hıristiyanlık ve yerli inançlarının, az önce sözünü ettiğimiz geleneğin de etkisiyle sentezlenmesi olduğunu söyleyebiliriz. Misyonerlerin mektuplarında, bu durumu doğrular nitelikteki anlatımlarla karşılaşmaktayız. Meksika'ya ilk gelen Fransisken rahiplerinden *Toribio de Benavente*, Aztek yetişkinlerinin uygulamalarından bahsederken "Hıristiyan doktrinine layıkıyla uydukları halde, hala putlarıyla yaşamaya devam ettikleri ve bulabildikleri her fırsatta onları sakladıkları..." konusuna değinmektedir (Aktaran: Alva, 1982, s. 354). *Benavente*, İsa'nın doğumunun arifesinde kutlanan törenlerde sıkça kullanılan ateşin, ekmek ve şarap ayinlerine eşlik eden süpürme âdetinin ve ayinlerde tütsü yakılmasının Hıristiyanlığa ait olmayan dinsel uygulamalar olduğunu belirtmektedir (Aktaran: Alva, 1982, s. 356).

Dominiken rahiplerinden *Diego Duran* da, dinî festivaller sırasında Hıristiyan ayinleriyle iç içe geçen pagan öğelerine işaret etmektedir: "...festivallerde sunulan mısır dizileri ve çiçekler, [pagan] geleneklerinin kalıntılarıdır" (Aktaran: Alva, 1982, s. 356). İnançlar arasındaki iç içeliğin en somut kanıtlarını 16. yüzyılda bizzat yerliler tarafından inşa edilen kilise ve manastır yapılarında bulmaktayız. Yapılardaki süslemeler ile aziz tasvirlerinde, pagan inançlarına ait öğelere sıklıkla rastlanmaktadır (Megged, 1996, s. 73).

Meksika'nın Ixmiquilpan kentinde bulunan *Augustinus Manastırı*, yerli öğeleri barındıran duvar resimleriyle, bu duruma iyi bir örnek oluşturmaktadır. Manastır duvarlarında bulunan ve Aztek panteonuna ait kartal, çakal ve jaguar savaşçıları doğüstü yaratıklarla savaşır halde betimleyen freskler, dinler arasındaki sentezin somut bir göstergesidir.¹⁷

İnançlar arasındaki birtakım benzerliklerin, bu sentezi kolaylaştırdığını söylemek mümkündür. Örneğin İsa'nın Bakire Meryem'den dünyaya gelmesine benzer bir inanış, Aztekler'in çok tanrılı dinlerinde de göze çarpmaktadır. Zira Aztek inancında, Savaş ve Güneş Tanrısı *Huitzilopochtli*'nin, bakire Tanrıça *Teteoinan* tarafından dünyaya getirildiğine inanılmaktaydı. Hıristiyanlığın sembolü olan haç ise, yerliler için yağmur ve rüzgârın geleneksel sembolü olarak kabul edilmekteydi (Arciniegas, 1966, s. 148).

Teokratik bir yapıya sahip olan İnka İmparatorluğunda oldukça yaygın olduğu görülen ve rahipler eşliğinde uygulanan günah çıkarma törenleri ile hemen ardından gelen ve günahlardan sıyrılmaya hizmet eden yıkanma ayinlerinin (Steward ve Faron, 1959, s. 127) yine, Hıristiyan inancına ait olan günah çıkarma ve vaftiz törenleriyle benzerlikler içerdiğini söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra, kutsal heykeller, ayinlerde yakılan tütsüler ve kutsal yolculuklar gibi dinsel öğelerin Katolik inancında da bulunduğu göz önüne alındığında, bu tür ortak sembollerin yerlilerin Hıristiyanlığa geçişine az ya da çok etki ettiğini düşünmek mümkündür.

Sonuç

Netice olarak denilebilir ki misyonerler, öncelikli amaçları olan Katolisizmin yayılması konusunda göreceli bir başarı sağlamışlardır. Kullandıkları tekniklerle pek çok yerliyi etkilemeyi başaran Dominiken, Fransisken, Oğüsten, Mersedaryos ve Cizvit misyonerlerinin Orta ve Güney Amerika'ya yönelik faaliyetleri, yerlilerin eski inanç ve geleneklerine ait pek çok unsurun yitimine yol açarken, yerlilerin edilgenleştirilmelerini de beraberinde getirmiştir. Kimi zaman direniş ve tamamen reddedişler olmakla birlikte, bu tür tepkilerin sınırlı kaldığı ve daha ziyade göçebeler arasında görüldüğü bilinmektedir. Ancak genel tutum, Hıristiyanlığın kabulü yönünde olmuştur. Bununla birlikte şunu da eklemek gerekir ki, yerliler tarafından benimsenen Hıristiyanlık, misyonerlerin getirdiği biçimde kalmamış, Pagan döneme ait kimi inançların öğretilerin içine sızmasıyla, inançlar arasında bir sentez yaşanmıştır. Kilise ve manastır mimarisi ile dinî festivallerde açıkça gözlemlenen bu sentez, bir bakıma yalnızca Latin Amerika'ya özgü bir Katolisizmin yaratılmasıyla sonuçlanmıştır.

¹⁷ Resimler için bkz. The Battle Friezes of Ixmiquilpan. Erişim: 2.11.2005, <http://www.colonial-mexico.com/central%20mexico/ixm.html>

Kaynakça

- ARCINIEGAS, German. (1966). *Latin America: A Cultural History*. New York: Borzoi Books.
- ALVA, J. Jorge Klor de. (1982). Spiritual Conflict and Accommodation in New Spain: Toward a Typology of Aztec Responses to Christianity. G. A. Collier, R. I. Rosaldo ve J. D. Wirth (Ed.). *The Inca and Aztec States 1400-1800*. (s. 345-366). New York: Academic Press.
- BOONE, Elizabeth Hill ve CUMMINS, Tom. (Ed.). (1998). *Native Traditions in the Post-conquest World*. Washington: Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
- BRAY, Warwick. (1987). *Everyday Life of the Aztecs*. New York: Dorset Press.
- BROWN, Jonathan C. (2000). *Latin America: A Social History of the Colonial Period*. New York: Harcourt College Publishers.
- BURKHART, Louise M. (1998). Pious Performances: Christian Pageantry and Native Identity in Early Colonial Mexico. E. H. Boone ve T. Cummins (Ed.). *Native Traditions in the Post-Conquest World* (s. 361-381). Washington: Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
- COE, Michael D. (2002). *Mayalar*, (Çev. Meltem Özdemir). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- COLLIER, George A. ve ROSALDO, Renato I. ve WIRTH John D. (Ed.). (1982). *The Inca and Aztec States 1400-1800*. New York: Academic Press.
- CROW, A. John. (1971). *The Epic of Latin America*. New York: Doubleday & Company Inc.
- CUMMINS, Tom. (1998). Let Me See! Reading Is for Them: Colonial Andean Images and Objects “como es costumbre tener los caciques Senores”. E. H. Boone ve T. Cummins (Ed.). *Native Traditions in the Post-Conquest World* (s. 91-148). Washington: Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
- EYZAGUIRRE, Jaime. (1955). The Fransiscan Teachers of Bernardo O’Higgins. *Americas*. c. 12, No. 1.
- FERRO, Marc. (2002). *Sömürgecilik Tarihi*. (Çev. Muna Cedden). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- GIBSON, Charles. (Ed.).(1968). *The Spanish Tradition in America*.. Columbia: University of South Carolina Press.
- GIL, Eusebio. (Ed.). (1992). *El Sistema Educativo de la Compañía de Jesús*. Madrid: Publicaciones de la Universidad Pontificia Comillas.
- GOODMAN, Edward J. (1972). *The Explorers of South America*. New York: The Macmillan Company.
- GRIFFEN, William B. (1969). *Culture Change and Shifting Populations in Central Northern Mexico*. No: 13. Tucson: The University of Arizona Press.
- HANKE, Lewis ve RAUSCH Jane M. (Ed.). (1992). *People and Issues in Latin American History: The Colonial Experience, Sources and Interpretations*. New York ve Princeton: Markus Wiener Publishing, Inc.
- HARING, C.H. (1985). *The Spanish empire in America*. San Diego: A Harvest /HBJ Book.
- HARIS, Marvin. (1964). *Patterns of Race in the Americas*. New York: Walter & Company.

- HUGHES, Thomas. (1892). *Loyola and the Educational System of the Jesuits*. Charles Scribner's Sons.
- JONES, David M. (2003). *Mythology of the Aztecs and Maya*. Londra: Anness Publishing Limited.
- KUBLER, George.(1948). *Mexican Architecture of the 16th century*. Vol. 2, New Haven: Yale University Press.
- LAS CASAS, Bartolome de. (1966). *The Spanish Colonie*. USA: Ann Arbor, University Microfilms, Inc.
- LEONARD, Irving A. (Ed.).(1972). *Colonial Travelers in Latin America*. New York: Alfred A. Knopf, Inc.
- MEGGED, Amos. (1996). *Exporting the Catholic Reformation: Local Religion in Early-Colonial Mexico*. C. II, Leiden: E.J Brill.
- NORTHROP, F. S. C. (1946). *The Meeting of East and West: An Inquiry Concerning World Understanding*. New York.
- PARRY, J. H. (1990). *The Spanish Seaborne Empire*. Oxford: University of California Press.
- RIVADENEYRA, Antonio de Solis y. (1973). *The History of the Conquest of Mexico* (Çev. Thomas Townsend).
C. I, 3. Basım, New York: Ams Press Inc.
- SPIKER, Edward H. (1962). *Cycles of Conquest: The Impact of Spain, Mexico and the United States on the Indians of the Southwest, 1533-1960*. Arizona: The University of Arizona Press.
- TANENBAUM, Frank. (1969) Race: The Indian. R. H. Terry (Ed.). *Comparative Readings on Latin America*. California: MrCutrhan Publishing Corporation.
- TERRY Robert H. (Ed). (1969). *Comparative Readings on Latin America*. California: MrCutrhan Publishing Corporation.
- TOWNSEND Richard F. (2001). *Azteklar* (Çev. Meltem Özdemir). Ankara: Arkadaş Yayınevi.